

Danijel Tonkić
Split

POLEMIČKI ČLANCI ANTE KUZMANIĆA U
"LA VOCE DALMATICA" 1862. - 1863.

UDK: 808.62(091)"18":949.75-3 Dalmacija "18"

Rad primljen za tisak 5.11.1999.

Čakavska rič, Split, 1999, br. 1

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Joško Božanić, Ljerka Šimunković

Analiza Kuzmanićevih polemičkih članaka na talijanskom jeziku, koja je predmet ovoga rada, omogućila nam je donošenje zaključaka koji nisu uvijek u skladu s dosadašnjim mišljenjima o ulozi Ante Kuzmanića u prvim godinama narodnoga preporoda i njegovom sukobu s narodnjacima.

UVOD

Polemički članci Ante Kuzmanića pisani na talijanskom jeziku i objavljeni u zadarskom listu "La Voce dalmatica"¹ predstavljaju cjelovit i nezaobilazan korpus za proučavanje jezičnih i političkih pitanja, koja se pojavljuju u Dalmaciji početkom šezdesetih godina 19. stoljeća, u vrijeme narodnog preporoda.

Analiza Kuzmanićevih polemičkih članaka na talijanskom jeziku, koja je predmet ovog rada, omogućila nam je donošenje zaključaka koji nisu uvijek u skladu s dosadašnjim mišljenjima o ulozi Ante Kuzmanića u prvim godinama narodnoga preporoda i njegovom sukobu s narodnjacima.

Budući da ovaj rad ima zadatak ukazati i na izvore sukoba, potrebno je razmotriti Kuzmanićeve polemičke članke unutar povijesnog konteksta i političkih okvira unutar kojih su članci nastali.

¹ Članci su objavljeni pod nazivom *Letteratura slava* u listu "La Voce dalmatica" u razdoblju od 4. listopada 1862. do 17. siječnja 1863. godine.

I DRUŠTVENO - POLITIČKE PRILIKE U DALMACIJI 1861. - 1862. GODINE

Nakon što su autonomaši na izborima za Dalmatinski sabor dobili većinu, pomognuti ministrom Schmerlingom i austrijskim namjesnikom u Dalmaciji generalom barunom Lazarom Mamulom te odbili poslati zastupnike na sabor u Zagreb, otpala je mogućnost sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom.² U nemogućnosti političkog sjedinjenja, borba za narodni jezik postaje glavna borba u buđenju nacionalne svijesti i pohrvaćivanju svekolikog života u Dalmaciji.³

Pred političkim vođama hrvatskog naroda stajao je težak zadatak. Trebalo je odgovoriti izazovu vremena te iskoristiti mogućnost uvođenja narodnog jezika u javni život. Uvođenje hrvatskog jezika u javni život možemo podijeliti u tri faze: 1) uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor, 2) u sudstvo i upravu, 3) u školstvo.

Pitanje hrvatskog jezika u Dalmatinskom saboru prvi je pokrenuo Mihovil Pavlinović, koji je na prvoj sjednici prvog Sabora⁴ jedini govorio na hrvatskom jeziku. Na drugoj sjednici koja je održana 15. travnja iste godine, dopredsjednik Sabora, dr. Ante Bajamonti ponovo pokreće pitanje govornog jezika u Saboru te predlaže da se govori samo talijanski. Protiv tog prijedloga još jednom ustaje Mihovil Pavlinović te ponavlja prijedlog usvojen na prethodnoj sjednici, da se u Saboru može govoriti na oba jezika. U raspravu koja je nastala glede zastupničkih prijedloga uključuje se i predsjednik Sabora dr. Špiro Petrović. Na njegovu intervenciju Bajamonti povlači svoj zahtjev, ali traži nadopunu Pavlinovićevog prijedloga - ukoliko neki zastupnik u Saboru govori hrvatski mora svoj govor ukratko izložiti i na talijanskom jeziku.⁵

Prva pobjeda narodnjaka u Saboru, da se može govoriti i hrvatski, značila je ujedno i pola poraza, jer je usvajanjem ovog prijedloga "implicitno bilo priznato da je talijanski jezik službeni jezik Dalmatinskog sabora."⁶

O pitanju jezika raspravljalo se i na sjednici od 22. travnja 1861. Tom prilikom prihvaćen je prijedlog izmjene zakona po kojem se narodni jezik naziva *slavjansko-dalmatinski*.⁷ Taj prijedlog, prema zapisnicima Sabora, prihvaćen je jednoglasno. Tako je, a što je manje poznato, naziv *slavjansko-dalmatinski* postao službeni naziv narodnog jezika.

Zemaljski odbor, kao izvršno tijelo Sabora, smatrao je da će najbolje uspjeti u svom zadatku, promicanju narodnog jezika, ukoliko u okviru proračunskih sredstava od 3000

² F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, MH, Zagreb 1975. str. 433.

³ T. Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, Školska knjiga, Zagreb 1971. str. 177.

⁴ Prvo zasjedanje Dalmatinskog sabora počelo je svečanom sjednicom 6. travnja 1861.

⁵ Borbu za uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor podrobno je opisao dr. Vjekoslav Maštrović. v. V. Maštrović, *Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor*, Dalmacija 1870. Zadar, 1972. Zbornik

⁶ G.F. Bulat, *Jezično pitanje u kraljevini Dalmaciji*, Split 1900, 5. navedeno prema V. Maštrović, *Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor*, Dalmacija 1870. Zadar, Zbornik str. 166.

⁷ Navodimo prema "La Voce dalmatica" 12/1862.

forinti, koje je imao na raspolaganju, objavi rječnik. Pozivajući se na zaključke Sabora, Zemaljski odbor je na sjednicama održanim u Zadru 17. i 18. veljače 1862. godine donio dva programa javnog natječaja za sastavljanje rječnika pod nazivom *Vocabolario - italiano - slavo - dalmata* i *slavo - dalmata - italiano*.⁸ Oba programa natječaja objavljeni su u periodiku "La Voce dalmatica" 1. ožujka 1862. godine. Prvi program donosi uvjete natječaja, dok u tekstu drugog programa natječaja, Zemaljski odbor tvrdi da ne može prihvatiti u nastavi one knjige koje su tiskane u sjevernoj Hrvatskoj, jer nisu u skladu ni sa zacrtanim ciljevima Zemaljskog odbora niti sa srpskim dijalektom (sic!) koji je dominantan u Dalmaciji.⁹

Stavove Zemaljskog odbora brani i slavni Tommaseo. "La Voce dalmatica" u svom 11. broju donosi ulomak Tommaseovog pisma, u kojem ovaj podržava ideju sastavljanja rječnika, a što se tiče knjiga, smatra da je najbolje tiskati Vukove "srpske pjesme", "fiore di lingua e poesia", one u kojima se ne spominju otmice ni krvne osvete. Oni koji slavenski misle a hrvatski pišu - tvrdi dalje Tommaseo - neka tiskaju svoje knjige u Hrvatskoj, kako bi nam napokon pokazali što i koliko znaju.¹⁰

Narodnjaci, premda su u početku prihvatili za narodni jezik naziv *slavjansko-dalmatinski*, za njega su u ostalom glasovali, ne mogu prihvatiti stavove Zemaljskog odbora, kao ni stavove Tommasea. Vrlo brzo ustaju protiv naziva *slavjansko-dalmatinski*: "Mi smo u Dalmaciji po porijeklu ili Srbi ili Hrvati, pa se kod nas ne zbori inače nego srbski i hrvatski. Daklen, po našim Riečnicima može samo *hrvatsko-srbski* ili *srbsko-hrvatski*, ili samo *hrvatski* ili samo *srbski*, što u samoj stvari jedno isto znači, ali ne nikako slavjansko-dalmatinski."¹¹

Među narodnjacima posebno se oštrinom kritike ističe Mihovil Pavlinović u svojim člancima u listu "Il Nazionale".¹² Po Pavlinoviću naziv *slavjansko-dalmatinski*, što ga Zemaljski odbor upotrebljava za narodni jezik, znači prevaru, raskol: naziv *slavjansko-dalmatinski* je svetogrđe upravljeno k cijepanju domovine, to je prigovor, reakcija na težnju bratimljenja slavenskih naroda. Nadalje tvrdi Pavlinović bilo bi bolje da Odbor umjesto nagrade za sastavljanje rječnika pruži materijalnu pomoć *Matici Dalmatinskoj*. Ubrzo slijedi odgovor sa stranica "La Voce dalmatica" u kojem nepotpisani autor odgovara Pavlinoviću. Ne znamo da li taj nepotpisani članak, koji je upućen zadarskom periodiku iz Splita dana

⁸ Program natječaja objavljen je u "La Voce dalmatica" 9/1862. U tekstu natječaja navode se talijanski rječnici kojima se autori trebaju služiti. To su osim Fanfanijevog rječnika, *Vocabolario della Crusca* del Manuzzi, FI, Passigli e soci 1830-40, 4 tomi; *Vocabolario universale della lingua italiana*, ed. eseguita del Tramater. Mantova. Fratelli Negretti 1845., tomi 8; *Voci e maniere di dire italiane aditate a futuri vocabolaristi*. MI, G.B. Bianchi e Bernardoni 1852; *Dizionario dei sinonimi della lingua italiana* di Nicolo' Tommaseo, Milano, Giuseppe Reina 1851-52; *Dizionario tecnologico*, ed. Antonelli VE, con supplemento.

⁹ "La Voce dalmatica" 9/1862.

¹⁰ "La Voce dalmatica" 11/1862.

¹¹ Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1990. str. 487.

¹² Radi se o brojevima 28 i 31 lista "Il Nazionale".

26. lipnja 1861. godine, možemo pripisati Anti Kuzmaniću. Kuzmanić do tog trenutka šuti. Radi u Splitu kao prevoditelj za hrvatski jezik pri Općinskom poglavarstvu, nakon što mu je oduzeto uredništvo "Glasnika Dalmatinskog". Ubrzo će se i on oglasiti na stranicama "La Voce dalmatica", a izravni povod je knjiga dr. Božidara Petranovića *Ručna knjiga najnuždnijih pravdoslovnih riečih, izrekah i obraznicah*. U člancima koji slijede Kuzmanić se suprotstavlja narodnjacima i u pogledu naziva narodnog jezika i u pogledu hrvatskog književnog jezika kojega narodnjaci promiču.

II PRIKAZ SADRŽAJA ČLANAKA ANTE KUZMANIĆA U PERIODIKU " LA VOCE DALMATICA "

4. listopada 1862. (VD 41/1862)¹³

Kritika knjige dr. Božidara Petranovića *Ručna knjiga najnuždnijih pravdoslovnih riečih, izrekah i obraznicah*.¹⁴ Ističe da Petranović nije jedini autor tog djela, a potom po abecednom redu analizira prvih pet termina u Petranovićevoj knjizi, te predlaže svoja rješenja.

*Aborto attentato - pokušano pometnuće; (K) pokušani izmet nedonoščeta;*¹⁵

Abuso del potere di ufficio - zloraba uredovne vlasti; (K) opako služiti se vlašću (vlastju);

Accertare - uvjeriti, uvjeravati. Accertarsi - osvjedočit se; (K) izvistiti se, izvistivati se svidočanstvima ili pak pribaviti, pribavljati sebi zakonite svidočbe;

Accessione - priraštaj, prirast.; (K) stečenje vlasništva prirastajem;

Accettare - prihvatiti, prihvaćati; la cambiale - prihvatiti mjenicu; (K) uzeti na se minicu.

U pet navedenih primjera Kuzmanić Petranoviću zamjera: 1. tvorbu glagolskih imenica od participa pasivnog perfektivnih glagola npr. *pometnuće*. Te imenice mogu se tvoriti samo od imperfektivnih glagola kao npr. *klati, klanje, plaćati, plaćanje, vikati, vikanje*. 2. jekavizme *uvjeriti, uvjeravati*.

3. neodgovarajuće prijevode kao u slučaju *accessione* i *accettare*.

¹³ Članke u ovom pregledu donosim prema datumu objavljivanja. VD u zagradama znači "La Voce dalmatica", zatim dolazi broj lista u kojem je članak objavljen potom godina. Zbog dužine članke prepričavam. Tamo gdje smatram da je to važno za raspravu dijelove članka navodim prema talijanskom izvorniku.

¹⁴ Na tal. *Manuale di vocaboli, frasi e forme giuridiche di prima necessita'* per dr. T. Petranovich. Kuzmaniću je knjiga poznata od ranije, jer mu je vlada poslala jedan primjerak da se njime služi pri prevođenju službenih spisa dok je još bio urednik "Glasnika Dalmatinskoga".

¹⁵ Slovo K u zagradama stoji ispred Kuzmanićevih prijedloga.

8. studenog 1862. (VD 51/1862)

Nakon što u uvodu članka kaže da ga je samo tako ozbiljna stvar kao što je uvođenje nenarodnog jezika u nastavu mogla navesti da se ponovo oglasi u javnosti, Kuzmanić iznosi svoja mišljenja o stanju u *Južnoj Slaviji* te tvrdi da uzavrele strasti mogu dovesti do neželjenog cilja. Slijede Kuzmanićeve razmišljanja:

" (...) Kad otvorimo vrata vidimo pred sobom narod koji nakon dugih i teških lutanja u kojem vladaše neznanje prikriveno razdorima, kojih uljuđena Evropa ne pozna, dođe do obale mora. Na tim carskim obalama pred ruševinama slavne Salone prostre skromne šatore i pokaza svoje knezove i kraljeve. Propati mnogo, a radosti vidje malo. Tugu mu tješili njegovi Maruli i Kačići.

Vjerno je služio sv. Marku, koji ga je podsjećao na njegovog Kraljevića. Zaplakao je nad njegovom spušenom zastavom. Uspomenu je tješio svojom lijenošću, onom istom kojom je *Deus dedit, Deus abstulit, sit nomen Domini benedictum* nevjerojatnom jednostavnošću preveo: *Hvala Bogu!*

Dođoše Rukavina i Marmont, nakon njih do tada nepoznati porezi, potom glad. Od tada ono poznato *Bobova godina*. Zatim državne reforme. A onda vrijeme nade: odjeknu truba iz Zagreba. Pojavila se *Zora*, skroman plod moga uma. U njoj dobi krila Preradović, on to priznaje. Probudi mnoge druge, oni danas to poriču. Italija, koja nakon dugih stoljeća rukom dodiruje toliko željenu slobodu, premda još mora ubrati mnoge lovorike, baca pogled preko dinarskih planina. Mađarskoj u grlu zapinje ukor. Slavonija se ne zove Hrvatska. Dalmacija se odriče svog primata, a o Istri što da kažem? Hrvatski vojnici misle da su kaplarskim činom stekli plemstvo. Srbi su se u prastaraj Iliriji ogriješili o zakon i vide Srbiju i u Hrvatskoj, glavni grad u Beogradu, a ne u Zagrebu. To je dakle duhovno i materijalno stanje u Trojednoj Kraljevini. Čini mi se da smo vrlo daleko od željenog cilja.

(...) Ja vidim narod koji još uvijek više vjeruje sucima nego sudu, jedini narod u Evropi koji ne poznaje svoje podrijetlo, koji ljubi svoju slobodu i svoju izoliranost, narod koji ne mari za budućnost, zadovoljan samo kada je sitog trbuha, osjetljiv jedino na velike nesreće koje nikad nije znao predvidjeti.

(...) Dva su izvora današnjeg zla: kvarenje jezika i novi običaj koji donose pad moralnih vrijednosti. Čini mi se da danas vidim neznanje koje je odjenulo toge i koje želi prigrabiti neznanje koje je odjeveno u dronjke. Dalmatinska inteligencija će shvatiti da brzi napredak dovodi do zla, a spori i promišljeni mora uroditi plodom kojega će stoljeća umnažati. A što se Srba tiče i oni kvare svoj jezik. Za njih su vjera i narodnost dva nerazdvojiva pojma, što je s jedne strane dobro, ali je zlo s druge strane. Zlo se sastoji u gruboj odbojnosti protiv svega što se ne poklapa s njihovom vjerom, što je opet, s druge strane, donijelo i veliko dobro, očuvanje njihove narodnosti, koja je kod nas liturgijskim latinizmom povrijeđena. Mi smo trebali ostati katolici, slaveći Boga na svom jeziku. Naš narod bio bi mnogo pobožniji kad bi čuo *Gospodin s' vami* umjesto *Dominus vobiscum* ".

Svoja razmišljanja Kuzmanić sažima u tri točke:

1. Jezik južnih Slavena, uključujući i hrvatski jezik, jezik je uzvišene ljepote kad se ne mijenja njegova stoljetna jednostavnost. To je jezik kojega je narod sačuvala i nije ga mijenjao pod utjecajem drugih aristokratskih i uljuđenih jezika.

2. Tko mnogo godina nije živio u ovom narodu i tko je svoje školovanje započeo i završio na stranom jeziku, a zatim počeo proučavati hrvatski jezik iz rječnika, knjiga i novina, nikada ga neće dovoljno naučiti.

3. Bilo bi bolje da oni koji govore ili pišu na hrvatskom jeziku, a da pri tom ne vode računa o njegovoj prirodnoj jednostavnosti, odijevajući ga u tuđe halje koje mu ne pristaju, pišu na njemačkom ili talijanskom jeziku. Jer ovaj naš jezik na taj način je zagađen, postaje ružan. A što reći o tužnim posljedicama koje će trpjeti oni, koji iz loše napisanih knjiga budu morali učiti.

25. listopada 1862. (VD 47/1862)

" (...) Narodnjaci se protive, žele jedinstveni jezik u *Južnoj Slaviji*: naziv *slavjansko - dalmatinski* je neprikladan, skoro smiješan, Srbija i Hrvatska, jednom riječju cijela naša Slavija, imaju isti jezik. Ta tvrdnja samo je naizgled točna, u biti je pogrešna. Srbi nikada i ni pod kojim uvjetom, neće govoriti niti pisati *mliko* već *mlijeko* ili *mleko*. Hrvati tvrde da se treba govoriti i pisati *mlijeko*. Srbi se u Dalmaciji smiješe, prihvaćaju *na po ustah*, jer Srbija niče u Trojednoj Kraljevini, izgaraju od želje da kažu Hrvatima: tako se ne piše, morate prihvatiti ćirilicu. Dakle Srbi se raduju, Hrvati oklijevaju i cik cak koračaju prema Srbiji, koja premda malena izdaleka pokazuje svoju zastavu na kojoj piše *Srbi svi, i svuda*. Hrvatska inteligencija ne primjećuje kamo srlja, spremna je žrtvovati časno staro ime *Hervatska*. Gospodo moja *ie* je političko pitanje. Ubrzo bi se moglo zamijeniti srpskim *ije* i to na ćirilici, a ja predviđam opasnost i podižem svoju, suprotnu zastavu. Želim da ona u Dalmaciji bude *Hervatska*, a ne *Serpska*. Ne odbijam sjedinjenje, već želim obraniti ovaj dio naše Slavije, želim čuti kako u njoj odjekuje *Silni narode Hervatski*.

A šta se tiče Petranovića i njegove knjige pitam vas koji je to jezik? Da li je to slavjansko - dalmatinski jezik? Da li je to hrvatski jezik? Da li je to srpski jezik? Jezik mora imati svoje ime kao što ga ima francuski, engleski, njemački. Predlažem vam panslavenski naziv: *Dalmatinsko-slovinsko-serpsko-hervatsko-cernogorsko-bosansko-ercegovačko-slavonski jezik*.

Uostalom, Petranović je samo prividno pristao na vaše *ije*, jer se nada da će ga hrvatska inteligencija izdignuti do mjesta ministra, vjerojatno pravosuđa."

8. studenog 1862. (VD 51 /1862)

Odgovor na članak Ivana Danila iz 70. broja lista "Il Nazionale". Zamjera naknadnu jekavizaciju ikavskih pisaca. Treba napisati dobru gramatiku i talijansko - hrvatski rječnik.

Matice i čitaonice samo su zabava za dokone literate. Vlada ne bi smjela prihvatiti ni jednu knjigu koju prije ne pregledaju stručnjaci za *slavjansko - dalmatinski* jezik. Za stručnu osobu predlaže nekog poput dr. Škarića koji je " ... usprkos svim iskušenjima znao sačuvati naše *i*. I da nikada ne dođe do sjedinjenja s Hrvatskom dok se ne odbaci rogati pravopis."¹⁶

15. studenog 1862. (VD 53/1862)

Odgovor na nepotpisani članak iz lista "Il Nazionale", da je sljedbenik Husa i njegovih ideja. "Govoriti danas u Dalmaciji o Husu, heretiku i revolucionaru, apsurdno je. "Il Nazionale" želi biti poput "Timesa", *po onoj pružila žaba nogu da i nju potkuju*. Prije sam bio za bezuvjetno sjedinjenje s Hrvatskom, sada ga odbijam. Zar sam zato neprijatelj nacije, zar su Žirondinci neprijatelji Francuske zato što su se sukobili s Jakobincima."

Slijedi odgovor don Mihovilu Jeronimu Graniću o tvorbi glagolskih imenica iz participa pasivnog perfektivnih glagola. Za glagole s dočekom na *-je i -tje (će)*, Kuzmanić tvrdi da su u hrvatski jezik ušli prilikom prevođenja religioznih tekstova. Prevoditelji su na to bili prisiljeni jer u svom jeziku nisu pronalazili odgovarajuće riječi te su tvorili nove od perfektivnih glagola. Može se reći samo *pad Rimskog Carstva*, a ne *padanje Rimskog Carstva*. Ne stoje dakle Granićevi *skoćenje, izbivenje*. Osim toga pogrešan je genitiv *ditešca* od *ditešce* umjesto *ditešceta*.

U daljnjem izlaganju tvrdi da se nepravilno tvori pasivni indikativ prezenta.

Ne bi trebalo govoriti: *ja sam moljen već mene mole* ili *mole me*. *Ditešce* ne znači dijete za vrijeme trudnoće. Predlagao sam, kaže dalje Kuzmanić, "distinkciju između *ploda* i *novorođenčeta*, predlažući za plod *čedo*, ali su mi prigovorili tvrdeći da se govori: *muško je čedo rodila*; ali zar se ne kaže još i *češće muško je dite rodila*, i *čedo je pod pasom*, misleći na trudnoću."

Granić se služi rječnikom Vuka Stefanovića Karadžića, kao da se baš sve srpske riječi moraju upotrebljavati u Dalmaciji.

"(...) Dalmacija ne smije odbaciti svoj jezik kako bi postala sluškinja Hrvatskoj. 1848. godine htjelo se da bude sluškinja Rusiji, jer je Đorđe Đurić, službeni vladin prevoditelj, upotrebljavao jezik arhimandrita Rajića." Kuzmanić taj jezik zove *rusko-srpsko-bugarski*.

26. studenog 1862. (VD 56/ 1862)

Kako sam Kuzmanić kaže: *solilokvij*. Razna razmišljanja o Dalmaciji.

6. prosinca 1862. (VD 59/1862)

Polemika s don Mihovilom Jeronimom Granićem. Rasprava se vodi o imenicama srednjeg roda koje označuju što neživo i koje mogu značiti mušku i žensku osobu. Npr. *ćose*

¹⁶ Reformirana Gajeva latinica.

ima genitiv *ćosa*, jer u nominativu ima i oblik *ćoso*, tvrdi M.J. Granić. Kuzmanić mu odgovara da *ćose* nije imenica srednjeg roda, već množina ženskog roda i znači igru, a *ćoso*, onaj kojemu ne rastu brada i brkovi je nešto sasvim drugo. Granić također tvrdi da ne proširuju osnovu *pilence, jarence, ždribešce* itd. jer završavaju na *-ce*, ali što su onda genitivi *pilenceta, jarenceta, ždribešceta*? Ne proširuje osnovu ni *dietance*, ali *djetance*, kaže Kuzmanić, dvostruko je pogrešno. Prvo stoga jer se čuva dočeto *e*, prema tome *dietence*, osim toga ne piše se *dietence* već *djetence*, genitiv bi dakle trebao biti *djetešceta*.

13. prosinca 1862. (VD 60/1862)

"(...) Srbi svi i svuda. Prvo pitanje glasi da li Hrvatska mora biti sluškinja Srbiji. Ja tvrdim, kaže Kuzmanić, da toliko željeno jedinstvo u našoj Slaviji slični na prijateljstvo Heroda i Pilata. Dva su izvora srbizma u Hrvatskoj. Započinje s Dositejem Obradovićem čije djelo nastavlja arhimandrit Zelić, generalni vikar Boke Kotorske. Želio sam istaknuti ova dva izvora srbizma u Hrvatskoj u kojoj jedini povijesni nazivi naše narodnosti bijahu *Hervatska* i *hervatski* i koje je samo srpska bahatost mogla poricati, bahatost koja se rodila i proširila među nama zbog hrvatske inercije i tvrdoglavosti, te je naposljetku dovela do toga da nam nametnu umjetni jezik što ga šire "Glasnik Dalmatinski", hrvatski dodatak lista "Il Nazionale", Matica itd., jezik koji moramo odbaciti kao zamjenu za naš *slavjansko - dalmatinski* jezik. Nek živi talijanski jezik i nek se upotrebljava u Dalmaciji, ali nek se ne zanemari hrvatski jezik koji će ga jednog dana morati zamijeniti u javnom životu. Vaši prauunci širit će kulturu na hrvatskom jeziku." Slijedi povijest Hrvata od mira kralja Krešimira s duždom Pietrom Orseolom.

20. prosinca 1862. (VD 62/1862)

Povijesna razmišljanja. Da li će Dalmacija biti hrvatska ili srpska?

"(...) Dalmatinska inteligencija ima dva izbora: ili sve talijanizirati ili sve pohrvatiti po dalmatinsku. Prvo je nemoguće, drugo je jedino moguće. Srbi žele sve posrbiti svojim *Srbi svi i svuda*. Tvrde da je cijela Južna Slavija srpska, a da Hrvatska postoji samo u maloj regiji čakavaca." Povjesničari tvrde da se ime Slavena prvi put pojavljuje nekoliko stoljeća prije Krista i da mu prije nema spomena. Međutim Kuzmanić tvrdi da je pronašao "zlatni ulomak" iz Plutarhovih *Paralelnih biografija* u kojem se spominje ime Slavena.

27. prosinca 1862. (VD 64/1862)

Polemika s Mihovilom Jeronimom Granićem koji u 84. broju lista "Il Nazionale" tvrdi kako je dobar poznavatelj hrvatskoga jezika i njegove gramatike. Kuzmanić mu još jednom zamjera *ćose* koje je od množine postalo jednina i to srednjeg roda bez proširenja osnove.

U nastavku Kuzmanić analizira značenje i postanak imena *Slaven, Hrvat, Srb*. Poriče Šafarikovo mišljenje da je ime *Srb* domaće i zajedničko ime svih *Slavena* i da se Hrvati od

Srba nikada nisu razlikovali govorom već samo imenom. Kada bi tome bilo tako, tvrdi Kuzmanić, ime *Srb* ne bi se izgubilo u mnogim krajevima. Osim toga, smatra Kuzmanić, Srbi, i to poglavito oni koji govore južnim narječjem, osim Crnogoraca i pravoslavnih Srba u Dalmaciji, za razliku od Hrvata, Čeha, Poljaka, Rusa, ne pokazuju zajednički slavenski tip.

3. siječnja 1863. (VD 1/1863)

Odgovor na članak Josipa Ferrari Cupillija o Slavenima i Ilirima. Kuzmanić još jednom tvrdi da je pronašao ime Slavena u Plutarhovim *Paralelnim biografijama*.

10. siječnja 1863. (VD 3/1863)

Povijesna razmatranja o podrijetlu Hrvata i Srba. Osvrt na članak *Serbi svi i svuda*.

17. siječnja 1863 (VD 5 /1863)

Da bismo shvatili Slavene dovoljno je pročitati povijest Poljske. " (...) Kada je varšavski nadbiskup Felinski pozvao narod da strpljivo čeka milost, rekavši pritom, da bi bilo bolje da Poljakinje više ne rađaju djecu, Poljaci se nisu pobunili. Pomirili su se sa sudbinom, za razliku od francuskih demokrata koji su nekoliko godina kasnije ubili svog pastira koji im je prišao s maslinovom grančicom."

III KRONOLOŠKI PRIKAZ SUKOBA

1. Naziv *slavjansko - dalmatinski* jezik (tal. *lingua slavo - dalmata*) izglasan je na sjednici Dalmatinskog sabora od 22. travnja 1861.
2. 1. ožujka 1862. godine Zemaljski odbor objavljuje natječaj za sastavljanje rječnika: za njegov hrvatski dio upotrebljava naziv *slavjansko - dalmatinski*.
3. Žestoki napadi narodnjaka protiv naziva slavjansko-dalmatinski u listu "Il Nazionale". Posebno se ističe oštrinom kritike Mihovil Pavlinović.
4. "La Voce dalmatica" 19. srpnja 1862. kritizira M. Pavlinovića. Članak je nepotpisan.
5. 4. listopada 1862. godine Kuzmanić objavljuje prvi članak pod nazivom *Letteratura slava* u periodiku "La Voce dalmatica". Povod članka je knjiga dr. Božidara Petranovića *Ručna knjiga najnužnijih pravoslavnih riečih, izrekah i obraznicah*.
6. Narodnjaci odgovaraju u nepotpisanom članku u listu "Il Nazionale" br. 65
7. Kuzmanićevo odgovor na stranicama "La voce dalmatica" od 25. listopada 1862.

Na temelju korpusa i kratkog prikaza, Kuzmanićeve polemičke članke možemo podijeliti u tri dijela:

1. priloge čisto jezičnog sadržaja;
2. priloge o nazivu narodnog jezika i hrvatskom književnom jeziku;
3. priloge povijesno-političkog i općeg kulturološkog sadržaja.

IV PRILOZI JEZIČNOG SADRŽAJA

U pogledu čisto jezične problematike, Kuzmanić s narodnjacima ponajviše polemizira o tvorbi glagolskih imenica.

Po Kuzmaniću glagolske imenice motivirane su glagolskim pridjevom trpnim isključivo nesvršenih glagola te predstavljaju jednu od temeljnih razlikovnih značajki između hrvatskog i srpskog jezika. Glagolske imenice izvedene od svršenih glagola mogu se tvoriti od osnove tih glagola, a ne od njihovog pridjeva trpnog.

Kao primjer analiziramo *Aborto attentato* kojeg Petranović prevodi kao *pokušano pometnuće*.

Kuzmanić tvrdi da *pometnuće* u hrvatskom jeziku prema gore navedenim pravilima nikako ne stoji, jer od *pometnuti* imamo *pomet*, kao što od *dometnuti* i *nametnuti* imamo *domet* i *namet*, a ne *dometnuće* i *nametnuće*, a od *načiniti* *načimba*, a ne *načinjenje*. Sve te riječi kao i kasnije *skočenje*, *izbivenje* itd. nisu riječi hrvatskog jezika, već srbizmi koji mu se pokušavaju nametnuti i protiv kojih Kuzmanić vrlo oštro ustaje.

Osim toga glagol *pometnuti*, iz kojega Petranović tvori glagolsku imenicu, ne odgovara sadržajem. U ovom slučaju svršeni glagol trebao bi se tvoriti prefiksom *iz* koji znači radnju iz vani prama unutra dok prefiks *po* ima kolektivno značenje. Na taj način Kuzmanić dolazi do glagolske imenice *izmet*. Zanimljivo je analizirati kako Kuzmanić dolazi do svojih terminoloških rješenja. Pošto je prema spomenutim pravilima, kojih se dosljedno drži, stvorio glagolsku imenicu *izmet*, Kuzmanić, svjestan da ona sadržajem ne odgovara terminu *aborto attentato*, opisno prevodi njemački izraz *Leibesfrucht*, i tako dolazi do konačnog terminološkog rješenja: *pokušani izmet nedonoščeta*.

Isti slučaj imamo i kod termina *acquisto della proprietà per accessione*. Petranović ga prevodi kao *stečenje vlasništva prirastajem*. Prirastaj nije doslovan prijevod talijanske riječi *accessione* koja u hrvatskom prijevodu glasi *pristup*. Međutim *pristup* se ne može ostvariti unutar ovog konteksta. Zato Kuzmanić traži novu riječi i to u govornom jeziku. Tvrdi: "... mi upotrebljavamo u prenesenom značenju glagole *razmaknuti* i *razmicati* pa se kaže npr. *kuću sam svoju razmaka; ovacah sam namaka; primakla ti goveda!*"¹⁷ Infinitiv glagola je *primaći*, *primaknuti*, *primicati*. Imenicu bi trebalo tvoriti iz *primaknuti* dakle *primak*, po analogiji prema *uzmaknuti* - *uzmak*. Petranovićevo *stečenje*, prema spomenutom

¹⁷ "La Voce dalmatica" 41/1862.

pravilu je pogrešno, a treba stajati *stečaj*. Tako Kuzmanić dolazi do konačnog rješenja *stečaj svojstva primakom*.¹⁸ Umjesto Petranovićevo *sprovoditi parnične spise*, Kuzmanić predlaže *nakupiti, ili nagomilati u tražbi više prepirnih predmeta*.¹⁹ U ovom slučaju Kuzmanić kalkira talijanski termin *domanda, ricerca - tražba*, a ne njemački *klagen* - tužba, kako je prevedeno u sjevernoj Hrvatskoj. U terminološkim rješenjima Kuzmanić nije uvijek dosljedan. Tražeći za svaki termin hrvatski prijevod, jednom ih doslovno prevodi iz njemačkog, drugi put iz talijanskog jezika.

Osim tvorbe glagolskih imenica, unutar koje smo razmotrili i neka Kuzmanićeva terminološka rješenja, najviše pažnje u svojim jezičnim priložima Ante Kuzmanić posvećuje imenicama srednjeg roda koje proširuju osnovu, posebno imenicama s dočetcima na *-ce*. U ovim priložima²⁰ Kuzmanić pokazuje mnogo bolje poznavanje hrvatskoga jezika od svojih protivnika, koji tvrde kao npr. Mihovil Jeronim Granić, da imenice kao npr. *pilence, jarence, ždribešce* itd. ne proširuju osnovu. Posebno zanimljiv je primjer *djetence*. Premda svim sredstvima poriče ijekavicu, Kuzmanić poručuje narodnjacima: "ne piše se *dietence* već *djetence*"²¹ i tako još jednom, na primjeru zamjene *ije/je*, pokazuje mnogo bolje poznavanje jezične problematike, od nekih narodnjaka.

Od ostalih jezičnih priloga spomenut ćemo, za ovaj rad vrlo značajna, Kuzmanićeva razmišljanja o glagolskom pridjevu radnom. Po Kuzmaniću mnogo bolje je reći: *želio, učinio*, umjesto *želio, učinio*. Takav oblik sa *-l*, koji se još čuva po otocima, treba prihvatiti, jer, kaže Kuzmanić, da se *-l* napustilo "samo zbog lude želje da se bude zajedno sa Srbima."²²

Kuzmanić je u "Zori dalmatinskoj" redovito pisao *-o*. Godine 1862. zalaže se za oblik *-l* obrazlažući ga nacionalnim postavkama. U trenutku kada odbacuje ijekavicu, kao "srpski govor", Kuzmanić se zalaže za hrvatski književni jezik na široj osnovi, čakavsko-štokavsko-ikavskoj, braneći čakavsko *-l*, koje se sačuvalo na otocima i koje na kraju sloga ne prelazi u *-o*.

V PRILOZI O NAZIVU NARODNOG JEZIKA I HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Prilozi ove vrste su najbrojniji. Kako smo već ranije vidjeli naziv *slavjansko-dalmatinski* za narodni jezik, donesen je jednoglasno, na sjednici Dalmatinskog sabora održanoj 22. travnja 1861. Taj bitan podatak vrlo rijetko se spominje. U pogledu tog naziva

¹⁸ Svi primjeri su iz "La Voce dalmatica" 41/1862.

¹⁹ "La Voce dalmatica" 52/1862.

²⁰ O ovoj problematici najopširnije piše u "La Voce dalmatica" 59/1862.

²¹ "La Voce dalmatica" 59/1862.

²² "La Voce dalmatica" 47/1862.

ne stoje mnoge tvrdnje kao npr. ona Benedikte Zelić-Bučan : "... od vlade protežiranih i sugeriranih atributa, dalmatinstvo, slavodalmatinstvo..."²³ U pismu Ivana Kukuljevića Šimi Ljubiću stoji: "... Marulić, Vetranić, Hektorović, Baraković, Zlatarić, a i svi ostali kad bi u svom narodnom jeziku pisali govorahu nekim ponosom da pišu *hrvatski* i smijali bi s da im tko kaza da pišu srbski, a vriedni naš starina u Zadru kanonik Skarić stvori novo ime za svoj jezik, naime *slavjansko-dalmatinski*."²⁴ Naziv *slavjansko-dalmatinski* stvoren je kao sinonim za hrvatski jezik, jezik kojim govori većinsko hrvatsko pučanstvo u Dalmaciji.

Kada narodnjaci ustaju protiv tog naziva, vidjeli smo povod je za sastavljanje rječnika, naziv *slovenski* više nije nikakav naziv za hrvatski jezik, već opći naziv za zajednički južnoslavenski jezik. Na stranicama "Narodnog lista", možemo pročitati kao sinonime za taj jezik kovanice kao npr. hrvatsko-srpski,²⁵ a vidjeli smo ranije, da Mihovil Pavlinović tvrdi da je naziv *slavjansko-dalmatinski* urota upravljena bratimljenju slavenskih naroda.²⁶ Za Antu Kuzmanića naziv *slavjansko-dalmatinski* sinonim je za hrvatski narodni jezik, uostalom on sam kaže:

"Per la lingua slavo-dalmata, voluta dalla Giunta (che la deve intendere a modo mio, altrimenti contraddirebbe a sè stessa, o avrebbe parlato imboccata, il che non credo), per cui essa fu posta in canzone dai fogli liberali croati, e a cui rispondo con dignitoso silenzio; intendo, e così *dovrebbero intendere tutti quanti gli autonomi e non autonomi*,²⁷ quella parlata dalla maggioranza del popolo dalmato".²⁸

Kuzmanić odbacuje kovanice hrvatsko-srpski i sl. te tvrdi da su hrvatski i srpski jezik dva različita jezika, za razliku od narodnjaka koji tvrde da je to jedan jezik: "Questa asserzione in apparenza e' vera in sostanza falsa."²⁹

Za Kuzmanića, kako proizlazi i iz ostalih njegovih članaka, *slavjansko-dalmatinski* jezik je ne samo štokavska ikavica, kao čisti hrvatski govor, već kako smo prethodno utvrdili, hrvatski jezik zasnovan na čakavsko-ikavskoj osnovi. To je jezik i Marulića i Kačića (kod Kuzmanića se javljaju uvijek kao "binom")³⁰ to je jezik splitskog biskupa I.M. Škarića,

²³ B.Zelić-Bučan, *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti*, Jezik I 1971/1972. str. 40

²⁴ Povijesni arhiv u Zadru, Ljubićeva ostavština, br. 202, navedeno prema Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, drugo dopunjeno izdanje, Nakladni zavod MH, Zagreb 1990. str. 290.

²⁵ V. str. 3 ovog rada

²⁶ V. str. 4 ovog rada

²⁷ Kurziv D. T.

²⁸ "Pod nazivom slavjansko-dalmatinski što ga podupire Zemaljski odbor (koji ga mora shvatiti na moj način, u protivnom bi proturječio samom sebi, i govorio uzalud, u što ne vjerujem), a zbog čega mu se podruguju hrvatski liberalni listovi, kojima odgovaram dostojanstvenom šutnjom; pod tim nazivom dakle podrazumijevam, a na isti način bi morali podrazumijevati svi, autonomasi i neautonomasi, onaj jezik kojim govori većina stanovnika u Dalmaciji". (prev. D.T.) "La Voce dalmatica" 1862. br. 47.

²⁹ "Ova tvrdnja naizgled je istinita, u biti je lažna". (prev. D.T.) "La Voce dalmatica" 47/1862.

³⁰ "La Voce dalmatica" 51/1862.

rođenog čakavca, koji je preveo Sveto Pismo na ikavici.³¹ Iz navedenog ne stoji tvrdnja da se Kuzmanić u jednom trenutku priklonio vladi.³² Tim više ako se prisjetimo drugog programa natječaja za sastavljanje rječnika, i što je pod nazivom *slavjansko-dalmatinski* jezik podrazumijevao Zemaljski odbor.³³

Kuzmanić se dakle, za razliku od narodnjaka, ne želi odreći svog narodnog jezika niti po cijenu sjedinjenja s Hrvatskom. Stoga će sa stranica zadarskog periodika poricati i ono što je ranije prihvatio.³⁴

Kuzmanić se suprotstavlja narodnjacima koji Dalmaciji žele, kao standardni književni jezik, nametnuti jezik kojim u Dalmaciji nitko ne govori. Osim toga Hrvate u Dalmaciji nitko i nije pitao kakav književni jezik žele.

Stoga odbacuje ijekavcu (jekavicu) posebno onu dr. Božidara Petranovića, koji je bio vrlo aktivan u stvaranju novih termina i promicanju ijekavice, i u "Pravdonoši", i kasnije kao predsjednik *Matice dalmatinske*. Za Kuzmanića to je srpski jezik, kojega on u Dalmaciji ne želi ni kao književni ni kao službeni jezik u javnom životu, upravi, sudstvu i školstvu. Taj Petranovićev jezik podrugljivo naziva panslavenskim nazivom: *Dalmatinsko - slovinsko - serpsko - hervatsko - cernogorsko - bosansko - ercegovačko - slavonski jezik*.³⁵ Kasnije će tom jeziku dati jednostavniji naziv: " *jezik serbski iskaćeni* " ³⁶ a za Petranovića će reći da nije nikakav Jugoslaven nego Srbin.³⁷

Dok narodnjaci teže zajedničkom jeziku i ujedinjenju južnih Slavena, Kuzmanić sasvim jasno osjeća opasnost srpskog nacionalizma. Zbog toga će i odgovoriti na napade iz lista "Il Nazionale", koji tvrde da je refleks jata tako mala stvar u odnosu na veliku ideju zajedništva i sjedinjenja, i da bi ikavci trebali tako malo žrtvovati. Kuzmanić odgovora: " *La ie e' una questione di stato signori miei, che potrebbe convertirsi in ije serba colla forma cirilliana.* " ³⁸

Kuzmanić je među prvima doviknuo svojim suvremenicima, da za Hrvate refleks glasa jat, nije samo jezično, već prvenstveno političko pitanje.

Osim toga odbacivanje *i* (ikavska zamjena jata) nije tako mala stvar, kao što tvrde narodnjaci. To je odbacivanje i odricanje od narodnog jezika, u korist nekog umjetnog

³¹ Kako smo vidjeli iz prijevoda članka, Kuzmanić se poziva na Škarića kao na autoritet u pogledu čistog hrvatskog govora i stručnjaka za ikavicu.

³² Vince kao i mnogi drugi griješi u prijevodu tal. riječi *giunta*. *Giunta* je Zemaljski odbor, izvršno tijelo dalmatinskog Sabora, a vladu u Dalmaciji predstavlja carsko kraljevsko Namjesništvo - *Luogotenenza*.

³³ V. str. 3 ovog rada.

³⁴ Od 1849. u "Zori Dalmatinskoj" Kuzmanić prihvaća Gajev pravopis. 1862. ga odbacuje v. str. 7. ovog rada i "La Voce dalmatica" 51/1862.

³⁵ "La Voce dalmatica" 47/1862.

³⁶ Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb 1990. str. 489.

³⁷ isto str. 490.

³⁸ "Gospodo moja, *ie* je državno pitanje, ubrzo bi se moglo pretvoriti u *ije* i pisati ćirilicom." (prev.D.T.) "La Voce dalmatica" 45/1862.

jezika³⁹ radi zajedništva sa Srbima, koji taj umjetni jezik i onako nikada neće prihvatiti. Kuzmanić kaže:

" Qualcheduno dei dottori di nostra lingua mi potrebbe affermare essere meschina la differenza dei dialetti nell' uso del *i*, o *je* o *ie*, e così detti *Ikavci* (quei che hanno la *i*) una meschinità debbano sacrificare, per fonderla in dialetto universalmente usato nella Slavia meridionale, dialetto in cui scrissero i nostri classici. Dissi sopra, che classici noi non abbiamo; e or aggiungo anche questo: che tal sacrificio non e' meschino, perciocche' i Serbi scrivono a loro modo, e a nessun patto ammetterebbero la *i* invece della *e* o della *ie*, *je* della nostra *i* (...) gran parte dei nostri monosillabi, ridurremmo in bisillabi, i bisillabi in trisillabi, i trisillabi in quadrisillabi, come p.e. e vale per tanti altri: *mliko*, *mlieko* (*mlijeka*); *vrieme*, *vrieme* (*vrijeme*); oltre a ciò, quel che e' peggio, dovremmo andare a scuola, e imparare un' altra accentuazione e pronunzia differente da quella del nostro popolo... "⁴⁰

Kuzmanić ijekavizme dopušta samo u pjesništvu npr. genitive *onakijeh*, *svojijeh*, umjesto pravilnih ikavskih genitiva *onakih* *svojih*, dok se odlučno suprostavlja bilo kakvom jekavizmu u prozi.⁴¹

VI PRILOZI POVIJESNO-POLITIČKOG SADRŽAJA

Iako se pedesetih godina prošlog stoljeća zanosio sveslavenskim idejama, u Zadru je 1849. osnovao *Slavjansku lipu*, a i narodnjaci će mu prigovoriti da je bio Husov sljedbenik, Kuzmanić odbacuje te svoje mladenačke ideje. Postao je naime svjestan da pod sveslavenstvom i slovinstvom prijeti prikriveno srpstvo, ono isto kojim je Vuk Stefanović Karadžić tvrdio da su svi štokavci Srbi. Zbog toga je i najveći broj priloga napisan povodom članka *Srbi svi i svuda*. Kako Vuk Stefanović Karadžić polazi od Šafarikovog stajališta da je ime Srba opće i zajedničko ime svih Slavena, Kuzmanić u prvom redu nastoji pobiti tvrdnje Pavla Josipa Šafarika te kaže:

" (...) e i Croati hanno il vantaggio sui Serbi di aver subito dappprincipio imposto il loro nome, che tuttodi' si conserva, alle provincie conquistate, compresa anche la Dalmazia mediterranea oltre il Cetina, perche' Imotski era lor zupania, e quella parte della Bosnia

³⁹ Kuzmanić ga naziva na talijanskom "lingua bastarda".V. "La Voce dalmatica" 60/1862.

⁴⁰ "Poneki učeni stručnjak za naš jezik mogao bi mi prigovoriti kako je neznatna razlika u upotrebi *i* ili *je* ili *ie* u dijalektima, a tzv. *Ikavci* (oni koji izgovaraju *i*) tako malo bi trebali žrtvovati, kako bi to svoje *i* stopili u opći zajednički jezik Južne Slavije, dijalekt na kojem su pisali naši klasici. Ranije rekoh da mi klasika nemamo, a sada dodajem i sljedeće: žrtva nije mala, jer Srbi pišu na svoj način i nikada i ni pod kojim uvjetom neće prihvatiti naše *i*, *ie*, *je* umjesto svoga *e*(...) veliki broj naših dvosložnih riječi postat će trosložne, četverosložne, kao npr. *mliko*, *mlieko* (*mlijeka*); *vrieme*, *vrieme* (*vrijeme*); osim toga, a što je još i gore, morat ćemo pohađati škole kako bismo naučili akcentuaciju i izgovor koji su različiti od naših... ".(prev. D.T.) "La Voce dalmatica" 41/1862.

⁴¹ "La Voce dalmatica" 41/1862.

che e' tra il Vrbas e i Confini militari, che si chiama Croazia turca; mentre i Serbi non imposero il loro nome alla Bosnia, all' Ercegovina e ad alcuni altri paesi."⁴²

U povijesnim priložima Kuzmanić upada i u svoju najveću zabludu. U opovrgavanju Šafarikovih teza kao naručen mu je došao ulomak Adrijanijevog prijevoda Plutarhovitih *Paralelnih biografija*. Dopisni član *Accademie della Crusca* i bibliotekar *Corsiniane*, don Luigi Rezzi otkrio je, nakon gotovo dva i po stoljeća, Adrijanijev prijevod Plutarhovitih *Paralelnih biografija*. Izdavači prijevoda Francesco Cerotti i Giuseppe Cugnoni, bibliotekari *Corsiniane*, popratili su bilješkama prijevod Marcella Adrijania. Međutim nisu nigdje komentirali ona mjesta na kojima ime *Iliri* Adriani prevodi kao *Schiavoni*. Tako npr. u Adrijanijevom prijevodu stoji da je *Gentij* kralj *Schiavona*. Kako nije mogao provjeriti grčki tekst po kojem je Adriani prevodio, smatra se da je to ženevsko izdanje Enrica Stefana iz 1572. godine, Kuzmanić vjeruje da je *Ilir* isto što i *Slaven*. To je Kuzmaniću dokaz o postojanju imena Slavena kod još starijih pisaca nego što je to mislio Šafarik. U obrani svojih dokaza Kuzmanić se poziva na povjesničara Flavija Bionda i Marcantonija Coccija (Sabellico), učitelja retorike u Udinama.⁴³ Ubrzo će te Kuzmanićeve tvrdnje pobiti Josip Ferrari Cupilli u članku pod nazivom *Al chiarissimo signor professore Antonio Cuzmanich in Spalato*.⁴⁴

Člankom *Srbi svi i svuda* Vuk Stefanović Karadžić povukao je daleko na zapad srpsku granicu, tvrdeći da su svi štokavci Srbi. Međutim on nije prvi. Samo je jedan u nizu onih koji su Srbiju vidjeli daleko izvan njenih granica. U Dalmaciji je počelo s Dositejem Obradovićem, čije je djelo nastavio arhimandrit Zelić.⁴⁵ Njihovo djelo nastavljaju mnogi vladini službeni prevoditelji, koji su Dalmaciji uvijek nastojali nametnuti neki oblik srpskog jezika, kao npr. Đurić koji je kao službeni jezik uveo jezik arhimandrita Rajića. Taj jezik Kuzmanić naziva *rusko-srpsko-bugariskim*.⁴⁶ I Kuzmanić je kao prevoditelj imao mnogo problema, a bio je povodom polemika koje su se vodile na stranicama hrvatskih i srpskih novina glede jezika.⁴⁷

⁴² "A Hrvati su u odnosu na Srbe u prednosti, jer su od samog početka dali svoje ime krajevima koje su osvojili, ime koje se još uvijek čuva, uključujući i Dalmatinsku zagoru preko Cetine, jer je Imotski bio njihova županija, kao i onaj dio Bosne između Vrbasa i Vojne krajine, koji se zove Turska Hrvatska, dok Srbi svoje ime nisu nametnuli ni u Bosni, ni u Hercegovini, niti u nekim drugim krajevima". (prev. D.T.) "La Voce dalmatica" 3/1863.

⁴³ "La Voce dalmatica" 1/1863.

⁴⁴ "La Voce dalmatica" 8/1863.

⁴⁵ "La Voce dalmatica" 60/1862.

⁴⁶ V. str. 9 ovog rada

⁴⁷ Polemika je izbila kad je novosadski "Serbski dnevnik" napisao da je na žalost svih Hrvata koji srpskim jezikom pišu Matica ilirska povjerila prijevod Schödlereve knjige *Das Buch der Natur* Anti Kuzmaniću. Na taj članak odgovorit će Ante Starčević. Opširno o toj polemici piše Z. Vjence u poglavlju *Polemike oko štokavštine* str. 282 i passim . n.dj.

Kuzmanić je uostalom kao prevoditelj imao mnogo problema. Tako mu je i Gaj oštro zamjerio što je po nalogu direktora policije Martineza preveo jednu njegovu pjesmu. Tada će Kuzmanić reći: "Ja sam mučenik svoga naroda". "La Voce dalmatica" 47/1862.

Iz dosadašnjeg izlaganja vidjeli smo da borba za narodni jezik predstavlja ključno pitanje u vrijeme narodnog preporoda. Jezično pitanje ne dijeli samo političke protivnike, autonomaše i narodnjake, već oko tog pitanja dolazi do sukoba unutar hrvatskog nacionalnog tkiva.

Autonomaši, odgojeni na talijanskom jeziku i u duhu talijanske civilizacije i kulture dosljedno stoje na svojim pozicijama. Protive se sjedinjenju Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom, i izrijeком odbijaju sve što bi do sjedinjenja moglo dovesti, uključujući i jezik. Narodnjaci polaze s pozicija s kojih su mnogo godina ranije krenuli *Ilirci*. Oni pokušavaju sjединiti ne samo Dalmaciju i sjevernu Hrvatsku, već i sve južne Slavene u jednom zajedničkom jeziku, i u zajedničkoj državi, a u tu svrhu: "bili su spremni odreći se svog jezika i svog nacionalnog imena za volju izgradnje jedne imaginarne nacionalne i jezične cjeline."⁴⁸ U toj svojoj politici optuživali su i "zdrav nacionalni osjećaj svojih srodnika što ih ne slijede na tom samoubilačkom putu."⁴⁹ Taj srodnik s druge strane puta, bio je Ante Kuzmanić. O narodnjacima i njihovim sveslavenskim idejama mnogo se pisalo. Iako su u mnogo čemu bili u zabludi, ipak im ne možemo osporiti ustrajnost u borbi za narodni jezik.

S druge strane, uostalom takva su bila vremena, uvijek se premalo naglašavalo Kuzmanićevo hrvatstvo. U svijetlu tih razmišljanja, a na temelju Kuzmanićeve talijanskih članaka, dolazimo ipak do nešto drukčijih zaključaka. Bilo bi povijesno nepošteno zamjeriti Kuzmaniću što je pisao na stranicama "La Voce dalmatica", periodika koji je te 1862. godine, pod uredništvom Vicka Duplančića, postao autonomaško glasilo i službenim novinama Zemaljskog odbora. U tim burnim povijesnim vremenima, iako na čvrsto suprostavljenim političkim pozicijama, autonomaši i narodnjaci su se ipak međusobno poštivali. Znamo da je dopredsjednik Dalmatinskog sabora i jedan od najžešćih autonomaša, koji se u Saboru suprostavljao uvođenju hrvatskog jezika, dr. Ante Bajamonti, pritekao u pomoć svom sugrađaninu Anti Kuzmaniću, i pomogao mu da se zaposli kao službeni prevoditelj za hrvatski jezik u splitskom Općinskom poglavarstvu. Ne možemo zbog toga tvrditi da su autonomaš Ante Bajamonti, i "Starčevićev preteča u isticanju hrvatstva"⁵⁰ Ante Kuzmanić na istoj strani.⁵¹ Nakon što su pobijedili na izborima za Dalmatinski sabor 1870., narodnjaci su na dnevni red drugog zasjedanja Sabora, 14. rujna 1871., ponovo postavili jezično pitanje. Tada im je austrijska vlada vrlo oštro odgovorila da pokrajinski sabor nije kompetentan za rješavanje jezičnog pitanja, već da to pitanje spada u nadležnost

⁴⁸ B. Zelić-Bučan, *Narodni naziv hrvatskog imena tijekom povijesti*, str. 41.

⁴⁹ Idem.

⁵⁰ T. Čolak, *Prilog biografiji Ante Kuzmanića*, navedeno prema Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, str. 335

⁵¹ Vicko Duplančić izrazio je svoje žaljenje narodnjacima kad su iz Državne službe otpušteni Miho Klajić i Ivan Danilo (1863.) Narodnjaci su pozivali na zastupnički imunitet Vicka Duplančića, kada je ovaj od austrijskih vlasti bio osuđen za veleizdaju, što je i dovelo do gašenja periodika "La Voce dalmatica". O Vicku Duplančiću opširnije pogledati u V. Tomas, "Gazzetta di Zara" u *preporodnom ozračju*, Književni krug, Split, 1999. str.43.

središnje carske i kraljevske vlade. Dakle i nad autonomašima i nad narodnjacima stajala je bečka vlast.⁵²

Kuzmanić je među prvima doviknuo svojim suvremenicima, da za Hrvate refleks glasa jat, nije samo jezično, već prvenstveno političko pitanje. Teško bismo mogli prihvatiti tvrdnju prof. Jonkea da se "Kuzmanić hrvatsko srpskom sjedinjenju suprostavljao samo u svom stavu prema jeziku."⁵³

Suprostavljao mu se svim sredstvima. Upozoravao je svoje suvremenike na srpski nacionalizam, a u povijesnim člancima išao je toliko daleko da je Srbima poricao čak i slavenstvo.⁵⁴

I mnoge druge tvrdnje o djelovanju Ante Kuzmanića u tim prvim godinama narodnog preporoda ne stoje, kao npr. tvrdnja prof. Vincea da " tradicionalist Kuzmanić nije mogao shvatiti novi duh što se pojavio među narodnjacima šezdesetih godina."⁵⁵ Vince će uostalom sam ispraviti to svoje mišljenje postavivši kasnije pitanje da li je " Kuzmanić bio taj koji je shvatio situaciju u kojoj se nalazio hrvatski narod ili su to bili pristaše jedinstva i stapanja Hrvata u jednu maglovitu južnoslavensku cjelinu."⁵⁶

Mnogi narodnjaci će se kasnije približiti Kuzmanićevim stavovima, u prvom redu onaj s kojim je i započela polemika, Mihovil Pavlinović. Nakon 1866. pod Pavlinovićevim vodstvom Dalmacija će doživjeti svoju nacionalnu, hrvatsku afirmaciju.⁵⁷ Pavlinović će reći: " Ja te nazivne srbo - hrvate niti štujem niti psujem. Ali neka od Hrvata ne pitaju da ovi ne zovu čisto *hrvatskim*, jezik i narod svoj hrvatski. Hrvatom ne smetaju ničiji nazivi: ali bi im smetale nehrvatske težnje, koje bi sama njihova nesvjestica podupirala, kad bi se dali nasukat na dalje pustolovine."⁵⁸

ZAKLJUČAK

Djelu Ante Kuzmanića često se pristupalo neobjektivno. Uglavnom se podvlačio njegov konzervatizam i tvrdoglavost u borbi za ikavicu. Mnogi nisu htjeli prihvatiti sasvim jednostavnu činjenicu da je braneći svoj narodni jezik krenuo istim putem kojim su krenuli

⁵² Opširno o toj problematici piše Vjekoslav Maštrović. V. *Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor*, Dalmacija 1870. Zadar, 1972. Zbornik str. 174 i passim.

⁵³ Lj. Jonke, *Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik Hrvata u 19. stoljeću*, navedeno prema Z. Vince, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*, Matica hrvatska, Zagreb 1998. str. 8.

⁵⁴ " La Voce dalmatica " 64/1862.

⁵⁵ Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, str. 484.

⁵⁶ Z. Vince, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*, MH, Zagreb 1998.

⁵⁷ Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1990. str. 496.

⁵⁸ M. Pavlinović, *Hrv. razgovori*, IV. izd. , Zadar 1877. str. 177 navedeno prema B. Zelić - Bučan, *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom povijesti*. str. 39.

i svi južnoslavenski narodi. Svi osim Hrvata. Sukladno tome njegovo suprostavljanje ilircima i kasnije narodnjacima i njihovim slavenskim idejama ostalo je uvijek dosljedno.

Gotovo uvijek se isticalo slavenstvo narodnjaka, a vrlo rijetko hrvatstvo Ante Kuzmanića. Ono isto hrvatstvo kojim se suprostavio i Tommaseu u svojoj *Poslanici Dalmatincima*. Bilo je to prije Nodilove polemike s Tommaseom. I to se često zaboravljalo.

Ante Kuzmanić je shvatio da u povijesti hrvatskog jezika refleks jata nije samo jezično već prvenstveno političko pitanje. U Dalmaciji je među prvima vidio i sasvim jasno izrekao opasnost od srpskog nacionalizma. Hrvatstvo mu je bilo važnije od slavenstva. To ga je djelilo od narodnjaka. Još dugo godina nakon Kuzmanića mala Srbija uzdizala je svoju zastavu na kojoj je pisalo *Srbi svi, i svuda*. I upravo zbog toga, iako je među prvima u Dalmaciji zagovarao sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, nije mogao po svaku cijenu prihvatiti sjedinjenje. Braneći čisti narodni jezik bio je "posljednji mohikanac" hrvatstva u Dalmaciji, početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća. Njegovo djelovanje bilo je uvijek dosljedno, a njegovo hrvatstvo neupitno. To su mu uostalom priznali i suvremenici kada su povodom smrti Ante Kuzmanića 1879. godine u "Narodnom listu" napisali: "... U ono tamno doba, kad je hrvatsko slovo bilo prezirano ili sasvim zanemareno u našoj pokrajini, Kuzmanić između prvih, a valjda baš prvi, stane mu dizati ugled i osvajati mu pristojno mjesto u javnom životu... Hrvat dušom i srcem, imenom Hrvata on se je ponosio i teško je žalio kad bi naš narod, ma bilo s kojega obzira, zatajivao to svoje dično ime..."⁵⁹

IZVORI

"La Voce Dalmatica"

Zadar 1862. brojevi 4,9, 11,12,17,19,41,45,47,51,52,53,54,56,59,60,62,64,

Zadar 1863. brojevi 1,3, 5,8

LITERATURA

Babić, Stjepan, *Tisućljetni jezik naš hrvatski*, Zagreb 1991.

Brozović, Dalibor, *Jezično značenje hrvatskog narodnog preporoda*, Kolo IV (CXXIV), br. 8/9/10, Zagreb 1966, str. 249-253.

Jonke, Ljudevit, *Jezična problematika u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda*, Kolo IV (CXXIV), br. 8/9/10, Zagreb 1966, str. 233-242.

⁵⁹ "Narodni list" 13.XII. 1879. navedeno prema Z. Vince, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*, Matica hrvatska, Zagreb 1998. str. 25.

- Macan, Trpimir, *Povijest hrvatskog naroda*, Školska knjiga, Zagreb 1971.
- Maštrović, Vjekoslav, *Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor*, Dalmacija 1870., Zadar, 1972. Zbornik
- Ostojić, Ivan, *Kako su Hrvati nazivali svoj jezik*, Kolo 9, 1-2, Zagreb 1971, str. 93-118.
- Ravlić, Jakša, *Hrvatski narodni preporod I, Ilirska knjiga*, MH-Zora, Zagreb 1965.
- Šišić, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1975.
- Tomas, Valter, " *Gazzetta di Zara* " u *preporodnom ozračju*, Književni krug, Split 1999.
- Vončina, Josip, *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb 1993.
- Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, drugo dopunjeno izdanje, Nakladni zavod MH, Zagreb 1990.
- Vince, Zlatko, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.
- Vince, Zlatko, *Pogledi na jezična pitanja u Dalmaciji u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda*, Kolo IV (CXXIV), br. 8/9/10, Zagreb 1966. str. 243-248.
- Zelić-Bučan, Benedikta, *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom povijesti*, Jezik I (XIX), Zagreb 1971. str. 1-19 i 38-48.

GLI ARTICOLI POLEMICI DI ANTE KUZMANIĆ IN "LA VOCE DALMATICA" 1862-1863.

R i a s s u n t o

Scopo fondamentale di questa ricerca e' presentazione degli articoli di Ante Kuzmanić scritti in lingua italiana.

Il corpus su cui l' autore ha operato ha precisi limiti di ordine quantitativo e cronologico. Il corpus e' costituito da 15 articoli intitolati *Letteratura slava* e pubblicati nel periodico zaratino "La Voce dalmatica" nel periodo dal 4 ottobre 1862 al 17 gennaio 1863.

Per rendere la presentazione piu' chiara, nella parte introduttiva l' autore ha sintetizzato le condizioni storiche, politiche, linguistiche della Dalmazia considerate nel loro contesto risorgimentale.

La parte centrale tende a valutare e valorizzare gli articoli di Ante Kuzmanić. Gli articoli, in base all' argomento che trattano vengono suddivisi in linguistici, contributi riferiti alla questione riguardante la lingua letteraria croata ed infine articoli di vario genere: politici, storici e in genere culturali. L'approccio alla problematica e' fondato su criteri linguistici e storici.

Ante Kuzmanić un uomo di tempra forte e tenace, ostinato a perseguire una via sbarrata impugno' la penna e lancio' strali contro gli annessionisti che aspiravano all' unione di tutti gli Slavi meridionali uniti nella stessa lingua.

Appassionato patriottico non incline al compromesso Ante Kuzmanić reclamo' l' uso della propria lingua ed una cultura croata autentica basata sul dialetto ciacavo-icavo.

POLEMICAL ARTICLES OF ANTE KUZMANIĆ IN "LA VOCE DALMATICA"

S u m m a r y

The basic aim of this paper is to present the articles that Ante Kuzmanić wrote in Italian.

The corpus the author dealt with was precisely determined both quantitatively and chronologically. It consists of 15 articles under the title *Letteratura slava* published in "*La Voce dalmatica*" the Zadar periodical treating the period from October 4th 1862 to January 17th 1863.

In order to present it in the clearest way possible, in the introductory part the author synthesizes the historical, political and linguistic conditions in Dalmatia in the then revival context.

The central part of this work tries to estimate and value the articles of Kuzmanić. According to the theme the articles are distributed into the supplements with linguistic contents, the supplements with the Croatian standard language, and the supplements with different contents: political, historical, general cultural ones. The approach to the problem is based on the linguistic and historic criteria.

Using his pencil Ante Kuzmanić, energetic and determined in taking up the forbidden road, let fly his arrows against the nationalists who used their influence to unite all the southern Slavs with a common language.

A passionate patriot, a staunch enemy of any compromise whatever, Ante Kuzmanić pleaded for the practical use of the proper language and authentic Croatian culture established on the chakavio-ikavian dialect.